

Τη νεοελληνική κριτική στο προσκήνιο (επιτέλους!) φέρνει η «Ανθολογία της Νεοελληνικής Κριτικής» (Σοκόλης, 2019) του Γιώργου Αράγη. Θα είναι μια αφορμή, μια βάση έρευνας και μελέτης στα πανεπιστήμια αλλά και μια αφετηρία συζήτησης για τη νεοελληνική κριτική, που άκουσα πολύ πρόσφατα, στη Διεθνή Έκθεση Βιβλίου στη Θεσσαλονίκη, ότι δεν υπάρχει πλέον. Ένας ακόμη «θάνατος» (όπως αυτός του συγγραφέα, του μυθιστορήματος κ.ά.) που τα στοιχεία αποδεικνύουν αναληθή (αρκεί να έχουμε τα στοιχεία). Έγραψα γι' αυτή τη νέα έκδοση στο ΒΗΜΑ της περασμένης Κυριακής. Ενστάσεις αρκετές, κυρίως σε ό,τι αφορά τις προδιαγραφές της ανθολόγησης, γιατί ο Αράγης δεν αποδείχτηκε τολμηρός για να συμπεριλάβει ενεργούς ζώντες κριτικούς που αφήνουν, με κριτικές αλλά και βιβλία, ισχυρό κριτικό αποτύπωμα τα τελευταία τριάντα - σαράντα - πενήντα χρόνια. Κάτι που θα άλλαζε και τα συμπεράσματα της εξαιρετικά χρήσιμης Εισαγωγής του. Αξίζει να διαβάσετε την Ανθολογία και μόνο γι' αυτήν, οργανώνει τα πράγματα, κάνει ουσιαστικές ταξινομήσεις και παρατηρήσεις που θέτουν θέματα για συζήτηση. Κρίμα που δεν συμπεριέλαβε από τους νεότερους παρά την (πεθαμένη, αυτό ήταν το κριτήριο) Μάρη Θεοδοσοπούλου, γιατί ο Αράγης είναι εξαιρετικά οξυδερκής και τα σχόλιά του, για τους κριτικούς που συμπεριλαμβάνει, καίρια. Μια συνολικότερη αποτίμηση της νεοελληνικής κριτικής του 20ού αιώνα θα ήταν ανεκτίμητη προσθήκη στη βιβλιογραφία. Ελπίζω ότι θα το κάνει σε επόμενο τόμο.

Αναλυτικά το δημοσίευμα στο ΒΗΜΑ, 30.6.2019:

Αξιολογήσεις, ταξινομήσεις, κρίσεις

Από τον Αδαμάντιο Κοραή ως τη Μάρη Θεοδοσοπούλου, η ανθολογία κριτικών κειμένων από τον Γιώργο Αράγη που μόλις κυκλοφόρησε φέρνει στο προσκήνιο την παραμελημένη νεοελληνική κριτική

Της Λαμπρινής Κουζέλη

«Αυτονόητα δεν ισχύουν στο επίπεδο της αξιολόγησης. Δεν είναι αυτονόητο ότι ο Σολωμός είναι σπουδαίος ποιητής, ούτε βέβαια ο Κάλβος, ούτε ότι οι Φαναριώτες και η παρέα τους ήταν χαμηλής στάθμης στιχουργοί, ούτε πως ο Καβάφης ήταν ποιητική «ιδιοφυΐα», ούτε πως ο Παπαδιαμάντης ήταν πεζογραφικό ανάστημα, ούτε πως ο Καρυωτάκης δεν ήταν ένας ανάμεσα σε πολλούς, ούτε πως ο «Ερωτόκριτος» παρουσίαζε ασυνήθιστες αρετές, ούτε πως ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης δεν ήταν κάποιος γραφικός τύπος κ.λπ. κ.λπ. Αυτά που θεωρούμε σήμερα δεδομένα δεν υπήρξαν δεδομένα από μόνα τους. Η αλήθεια είναι πως, χωρίς την αξιολογική πραγματογνωμοσύνη της λογοτεχνικής κριτικής, όσον αφορά τις ποιοτικές διαβαθμίσεις στη λογοτεχνία μας, θα κολυμπούσαμε ανεργμάτιστοι σε άγνωστα νερά». Ίσως δεν υπάρχει παραστατικότερος και σαφέστερος ορισμός για το τι είναι κριτική, νεοελληνική κριτική εν προκειμένω, από αυτά τα λόγια του κριτικού Γιώργου Αράγη στη φρέσκια «Ανθολογία της Νεοελληνικής Κριτικής» (Σοκόλης, 2019).

Κριτικός ο ίδιος, συμπληρώνει με τον τόμο αυτό τις ανθολογίες Ποίησης, Παλαιότερης, Μεσοπολεμικής και Μεταπολεμικής Πεζογραφίας με τις οποίες έγραψαν ιστορία οι εκδόσεις Σοκόλη, έστω κι αν η επίτομη έκδοση είναι αναγκαστικά λιγότερο φιλόδοξη από τις πολύτομες σειρές που προηγήθηκαν.

Οι απαρχές της κριτικής

Ξεκινώντας από τα χρόνια του Διαφωτισμού και τον Κοραή – που στα 1804 εκδίδοντας τα «Αιθιοπικά» του Ηλιόδωρου δίνει την περίφημη πραγματεία του περί μυθιστορήματος εισάγοντας τον όρο «μυθιστορία» – ο Αράγης ανθολογεί καταστατικά κείμενα της νεοελληνικής κριτικής: τα «Προλεγόμενα» του Πολυλά στον Σολωμό, το «Περί συγχρόνου ελληνικής ποιήσεως» του Ροΐδη, το περίφημο «Κάλβος ο Ζακύνθιος» με το οποίο ο Κωστής Παλαμάς «ανακαλύπτει» τον Κάλβο ή το «Το έργο του Καβάφη. Ένας ποιητής», με το οποίο ο Ξενοπούλος εγκαθιστά τον Αλεξανδρινό στον λογοτεχνικό ορίζοντα του αθηναϊκού κέντρου. Κι ακόμα περιλαμβάνει το καθοριστικό κείμενο του Τέλλου Αγρα για τον Καρυωτάκη και του Σεφέρη για τον «Ερωτόκριτο», του Κ. Θ. Δημαρά για τη «Στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι», του Δημήτρη Ραντόπουλου για το «Κιβώτιο» του Αρη Αλέξανδρου και του Αλέξανδρου Κοτζιά για το «Ένα φιλότιμο» του Γιώργου Ιωάννου, του Βύρωνα Λεοντάρη για τη λεγόμενη «ποίηση της ήττας», κείμενα που άλλαξαν μια για πάντα τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε τους κρινόμενους λογοτέχνες, και καταλήγει στη Μάρη Θεοδοσοπούλου και στην κριτική της για το «Χρονικό μιας πρεμιέρας» του Γιάννη Καισαρίδη το 1998.

Είναι πολύ σημαντικό που έχουμε τα κείμενα αυτά συγκεντρωμένα σε μια χρηστική σύγχρονη έκδοση που θα αποτελέσει το βιβλιογραφικό έναυσμα για τη μεθοδικότερη μελέτη της νεοελληνικής κριτικής, από τη στιγμή που παλιότερες ανθολογίες της νεοελληνικής κριτικής, όπως της σειράς «Βασική Βιβλιοθήκη» του Αετού, είναι πλέον εξαντλημένες και δυσεύρετες. Ωστόσο, δεν μας λείπουν ακριβώς ανθολογίες κριτικής για τα μεγάλα λογοτεχνικά μεγέθη. Η σειρά «Εισαγωγή σε...» των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης, που ανθολογεί κριτικά κείμενα για τους Σολωμό, Καβάφη, Ελύτη, Σεφέρη, Παλαμά, Παπαδιαμάντη, Ρίτσο, Σικελιανό, Καζαντζάκη κ.ά., καλύπτει αυτή την ανάγκη. Επιπλέον, η αντίστοιχη σειρά «Για τον...», των εκδόσεων Αιγαίον στη Αευκωσία, αρχίζει να συγκεντρώνει κριτικά κείμενα για νεότερους συγγραφείς (Σινόπουλο, Σαχτούρη, Αναγνωστάκη, Σκαρίμπα, Βαλτινό, Χριστιανόπουλο, Βαγενά). Πιο σημαντικό λοιπόν είναι να έχουμε μια σφαιρικότερη εικόνα της νεοελληνικής κριτικής, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα.

Κριτήρια συμπερίληψης

Από την άποψη αυτή, βασικό μειονέκτημα μιας ανθολογίας που κυκλοφορεί το 2019 είναι το παρωχημένο κριτήριο της ολοκλήρωσης του έργου ενός κριτικού προκειμένου να συμπεριληφθεί στην ανθολογία, ολοκλήρωση μάλιστα που τη σφραγίζει το αμετάκλητο όριο του θανάτου. Και ο ίδιος ο Αράγης καταλαβαίνει ότι το κριτήριο αυτό δεν λειτουργεί στις μέρες μας, γι' αυτό και ανθολογεί κατ' εξαίρεση τον Νίκο Φωκά και τον Δημήτρη Ραντόπουλο. Με το παραπάνω κριτήριο εντάσσει στην ανθολογία την ιδιοσυγκρασιακή κριτική Μάρη Θεοδοσοπούλου (1950-2016) μετά τον πανεπιστημιακό Παναγιώτη Μουλλά, μια παράταιρη συμπλήρωση χωρίς τους συνοδοιπόρους της συστηματικούς κριτικούς, τον Δημοσθένη Κούρτοβικ, τη Λίζυ Τσιριμώκου, την Ελισάβετ Κοτζιά, τον Βαγγέλη Χατζηβασιλείου, την Τιτίκα Δημητρούλια, για να αναφέρουμε ορισμένους, μεγαλύτερους και μικρότερους της Θεοδοσοπούλου, με αδιάλειπτη κριτική παρουσία. Η απουσία των κριτικών αυτών, αλλά και του Γιάννη Χατζίνη, του παλιού τακτικού κριτικού της «Νέας Εστίας», του πανεπιστημιακού και ακαδημαϊκού Απόστολου Σαχίνη, καθώς και η εκλεκτική

συμπερίληψη του Αλκη Θρύλου [Ελένη Ουράνη] μόνο με άρθρο του για τον Καβάφη – κριτικών που ασχολήθηκαν εν εκτάσει με την πεζογραφία – ίσως άλλαζαν τη συνολική εικόνα και το συμπέρασμα του Αράγη στην Εισαγωγή του ότι η νεοελληνική κριτική ασχολήθηκε κυρίως με την ποίηση. Αν αυτό ίσχυε για τον 19ο αιώνα και ως το 1930, υπάρχει μια μεταστροφή μετά τον πόλεμο.

Αφήνοντας για λίγο στην άκρη αυτές τις ενστάσεις, η Εισαγωγή του Αράγη είναι από τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία του τόμου. Οξυδερκής κριτικός με οικονομία και διαύγεια λόγου ο ίδιος, συνοψίζει εδώ και ταξινομεί τα χαρακτηριστικά της νεοελληνικής κριτικής (τουλάχιστον ως τον πόλεμο): Αξιολογεί σύντομα την προσφορά και την παρακαταθήκη που αφήνει κάθε κριτικός. Από τις παρατηρήσεις του σημειώνουμε ότι: «Η νεοελληνική κριτική της λογοτεχνίας παρουσιάζει στοιχεία εσωτερικής σχέσης και ενότητας... ο κάθε επόμενος κριτικός προϋποθέτει τον προηγούμενό του», πράγμα που είναι αληθές – με ό,τι μπορεί να σημαίνει για την περίφημη «αγωνία της επίδρασης», για την τόλμη που μπορεί να απαιτείται από έναν νέο κριτικό όταν εκφέρει κρίσεις που αμφισβητούν απόψεις των προηγούμενων.

Μέθοδος και άνθηση

Ο Αράγης δεν καταπιάνεται με την παλιά συζήτηση περί «φιλολογικής» και «λογοτεχνικής» κριτικής. Στο θέμα της μεθόδου, παραδέχεται ότι «στον θεωρητικό και μεθοδολογικό τομέα η νεοελληνική κριτική διακρίνεται για τη μαθητεία της στην προηγμένη ευρωπαϊκή κριτική», ωστόσο απέναντι στην ευρωπαϊκή θεωρία τοποθετεί ως ανεξαρτησία σκέψης τη διαγνωστική οξυτήτα και την κριτική διαίσθηση. Μεγάλη συζήτηση αυτή, που ας την κλείσουμε βιαστικά λέγοντας ότι συγκροτημένες λογοτεχνικές θεωρίες ο ελληνικός κριτικός λόγος δεν παρήγαγε, αλλά η χρήση δανεικών θεωρητικών εργαλείων δεν βλάπτει, ούτε ακυρώνει την κριτική οξυδέρκεια (εφόσον η θεωρία δεν γίνεται αυτοσκοπός).

Πιο ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρησή του ότι η άνθηση της νεοελληνικής κριτικής στον 20ό αιώνα οφείλεται στην άνθηση του Τύπου, και ειδικά του περιοδικού Τύπου – Τύπος και κριτική δεν μπορούν να ιδωθούν ξεχωριστά, η λογοτεχνική κριτική δεν υπάρχει εν κενώ –, ενώ πολύ γόνιμες παρατηρήσεις μπορούν να προκύψουν από την ανθολογία από τη σκοπιά της κοινωνιολογίας της λογοτεχνίας. Ενδεικτικά, από τους 39 ανθολογούμενους κριτικούς μόνο τρεις είναι γυναίκες (Ελένη Ουράνη, Νόρα Αναγνωστάκη, Μάρη Θεοδοσοπούλου). Ο τόμος με τις καταθέσεις του, τις συμφωνίες και διαφωνίες που προκαλεί φέρνει στο προσκήνιο τη νεοελληνική κριτική, παραγνωρισμένη ως ξεχωριστό αντικείμενο μελέτης και εν πολλοίς άγνωστη, και την ανάγει από θεραπαινίδα της λογοτεχνίας σε λόγο με δική του υπόσταση και ταυτότητα.